

Zesentwintigduizend groentetassen: de navelstreng tussen boer en consument

Koos Bakker is directeur van Odin, leverancier van de wekelijkse groentetassen vol biologische en biologisch-dynamische producten. Een nuchtere man, die het groenten telen van huis uit heeft meegekregen, op zoek naar een associatieve economie. 'Bij elkaar komen, naar elkaar luisteren, op elkaar afstemmen en voor elkaar maken, dat zijn de spirituele oergebaren waar het om gaat.'

Ingrid Gouda Quint

Hij is geen man die zich in één rake typering laat schetsen. Als je zonder brandstof langs de snelweg staat, zal hij vermoedelijk stoppen en je in zijn Volvo 850 meenemen naar het eerstvolgende benzinestation. Zijn blozende gezicht en zijn handen verraden plattelandswerk, maar zijn bedachtzame woorden zullen eerder verwijzen naar een studeerkamer vol filosofische folianten. Hij zal niet gedreven praten. Misschien heeft hij het even over de problemen in de landbouw, maar vast niet over biologisch-dynamische bloemkolen en wortels. En hij zal zich misschien een uitspraak laten ontlokken over de economie, maar vast niet over de economie als gebied waar het spirituele, het sociale en het christelijke zich zouden moeten ontwikkelen. Als je bent uitgestapt zul je denken een lift te hebben gekregen van een zakenman - een zakenman met christelijke principes. Koos Bakker, directeur van Odin, de leverancier van de groentetassen met biologische en biologisch-dynamische producten, is er de man niet naar om zijn antroposofische gedachtegoed op te dringen. Wie wil weten, moet maar vragen, zo luidt zijn adagium. Maar achter dat verlegen gezicht - dat trouwens even doet denken aan dat van bondscoach Louis van Gaal - gaat een man schuil die allesbehalve verlegen is. Koos Bakker (50) is bezielde en doortastend. Een man van daden, liever dan van woorden.

'Wat deden de bloemkolen vandaag?'

De gesprekslocatie is Noord-Holland, aan de rand van de Eilandspolder. Een wijds landschap doorsneden van rietgekraagde slootjes. Het is het land waar Koos Bakker van houdt. Ruim dertig kilometer noordwaarts werd hij geboren. Zijn ouderlijk huis stond nabij Grootebroek, in het gebied dat bekend staat als De Streek. Vijftig jaar geleden was dat nog het domein van land- en tuinbouwers. Men woonde in een langgerekte lintbebouwing: woonhuis aan de voorkant met een bleekveldje, een moestuin en een paar broeiramen erbij en daarachter het water met bij ieder huis een bootje om de gewassen van het land te vervoeren naar de veiling. Bloemkolen, wortels, spruiten en aardappelen - daar leefden de gezinnen van.

'Mijn vroegste herinnering is dat ik 's ochtends om een uur of vijf wakker werd en achter het huis de motortjes van de boten hoorde aanslaan', zegt Koos Bakker. 'Dan gingen de boeren naar het land. Sommige ouderen hadden nog een ouderwets bootje met een kloet. Dat is een schippersboom waarmee je je voortduwt. Achter ons huis lag, wat wij noemden, De Fabriek. Dat was de oude opslagplaats van de handelsfirma van mijn opa. Daar werden de bloemkolen en wortels opgeslagen. Die handelsfirma stopte omstreeks de tijd dat ik werd geboren.

Mijn vader studeerde weg- en waterbouwkunde in Delft toen de oorlog uitbrak. Hij werd opgepakt door de Duitsers en naar Berlijn gebracht. Over die periode heeft hij nooit veel gesproken. Als kind voelde ik al dat ik ook maar niet teveel moest vragen. Ik weet niet eens in hoeverre de oorlog zijn idealen en dromen heeft doorkruist. Wij waren katholiek en op zondag gingen we naar de kerk. Dan zat ik naast hem en zag hoe hij zich bediende van een Franstalig kerkboekje. De enkele keer dat ik hem ernaar vroeg, zei hij dat het te maken had met een oude belofte die hij zichzelf in de oorlog had gedaan.

Na de oorlog ging hij voor de verkoop van bloemkolen als handelaar terug naar Berlijn. Daarmee zette hij de familietraditie voort die intussen al bijna vier eeuwen oud was. Maar kort daarna kwam er toch een eind aan de handelsfirma. Mijn vader werd directeur van de Engelse ritssluitingfabriek Aero in Grootebroek. De achtergronden weet ik niet precies, maar voor zover ik heb begrepen heeft het te maken gehad met een paar Engelsen die mijn vader uit de oorlogstijd kende.

Ik ben dus opgegroeid in de tijd van de omslag van een agrarische naar een geïndustrialiseerde samenleving. Enerzijds was er de fabriek van mijn vader, anderzijds zag ik het leven zoals dat al eeuwen werd geleefd. Mijn opa en oma woonden bij ons in en vanaf mijn twaalfde werkte ik zomers op het land. Hoog in de lucht zongen de leeuweriken, precies zoals in de boekjes. Iedere dag was er veiling en iedere dag zag ik de mannen uit het dorp erheen fietsen. Wat was daar het meest interessant? De prijzen, enkel en alleen de prijzen. Ik herinner me dat ik op een dag uit school kwam en dat de buurvrouw uit het raam hing. Naar de man die aan de overkant voorbij fietste, schreeuwde ze: "Hé Piet, wat deden de bloemkolen vandaag?!" Dat gevoel over de prijzen van de producten die het land heeft voortgebracht en waar de inkomens in zo'n dorpsgemeenschap vanaf hangen - dat is mij altijd bijgebleven.'

De eerste schok

Het gezin Bakker was katholiek. Net zoals de meeste andere gezinnen trouwens uit De Streek. Koos was de oudste; na hem werden nog vier kinderen geboren, allemaal een jaar na elkaar.

'Ik was een observerend kind', zegt hij, terugdenkend aan het kleine jongetje dat wakker werd van de bootjes en als grotere jongen omhoog staarde naar de leeuweriken. 'Ik weet nog hoe ik totaal geschokt was toen ik voor het eerst een meisje zoende. Of zij mij, dat weet ik niet meer. Dat ik mijzelf zag staan zoenen... Zoiets heel intiems voor het eerst meemaken en daarbij tegelijkertijd jezelf dat zien doen... Dat ging heel diep. En het is nog zo. Ik ben nog steeds een observator van eigen doen en laten.

Mijn vader was een filosofische man. Een op en top West-Fries, maar met oog voor de wereld. Mijn moeder kwam uit een muzikaal geslacht dat twee generaties daarvoor naar West-Friesland was gekomen. Zij is een en al hartelijkheid en warmte. Ook mijn vader was muzikaal. Mijn grootvader en mijn ooms speelden een belangrijke rol bij West-Friese zangkoren. Mijn ouders vonden het vanzelfsprekend dat we allemaal pianoles kregen. Het werden pogingen die jammerlijk zijn mislukt. Ik ben jaren bij mijn oma op les geweest en ik vond het een verschrikking, echt een verschrikking.

Toen ik twintig was, kwam ik in aanraking met de antroposofie. De echte aanleiding was een foto van het eerste Goetheanum. Ik zag die afbeelding in een boekje en kreeg het gevoel of er met een enorme hamer op mijn kop werd geslagen. Het was werkelijk een ongekende schok. Ik dacht alleen maar: "Dit is het." Ik wist: "Dit is waar."

In die tijd, nu dertig jaar geleden, waren een aantal vrienden en ik een van de eerste oprichters van een natuurvoedingswinkel in Noord-Holland - De Weegbree in Hoorn. Die winkel was een leefgemeenschap annex restaurant en cursuscentrum. We woonden met een tiental mensen boven de winkel, we exploiteerden een restaurant en we dreven een new-ageboekwinkel. De zaak kwam voort uit een door ons gestichte consumentenkring die was gestoeld op onze ideeën over voeding en politiek: we waren tegen multinationals, probeerden iets te doen tegen milieuvervuiling en we leefden vegetarisch. Voor de winkel zochten we aansluiting bij een coöperatie van biologisch-dynamische boeren en consumenten in Bergen. Zo kwam ik voor het eerst in aanraking met de ideeën van Steiner, met biologisch-dynamische landbouw en met mensen die het hadden over driegeleding. Het waren vooral die ideeën die aansloten bij de gedachten die ikzelf had over maatschappelijke hervormingen. Hoe je leeft en wat je doet, was voor mij één consequent gebaar. Nog steeds. Wat je overdag doet en uitdraagt, kan moeilijk iets anders zijn dan dat wat je na vijf uur uitvoert. Noem het typisch jaren zestig, maar voor ons was het logisch zoals we toen leefden. Werken, leven, je ontwikkelen, er zijn voor anderen en dat als gemeenschap uitdragen - daar geloof ik nog steeds in. Ik geloof nog

altijd in werkgemeenschappen, hoe moeilijk het in de praktijk soms ook is.'

Navelstreng tussen boer en consument

Wat Koos Bakker als typische exponent van de jaren zestig met zijn collega's uitdroeg in De Weegbree, doet hij nu samen met de tachtig medewerkers van Odin virtueel door wekelijks 26.000 mensen te voorzien van een papieren tas gevuld met biologische en biologisch-dynamische groenten: het Odin groente-abonnement.

'Je hoeft niet fysiek bij elkaar te wonen om toch een gemeenschap te vormen. In wezen is immers de hele wereld een gemeenschap. Het is alleen een kwestie van: met wie wil je wat te maken hebben en met wie heb je wat te maken. En ook: wil je de consequenties dragen van het feit dat je in het economische leven van elkaar afhankelijk bent en dat je moet samenwerken. De tijdgeest lijkt nu zo te zijn dat je met niemand iets te maken hoeft te hebben. Je bent compleet vrij. Aan de ene kant is daar iets voor te zeggen - je kunt je in alle rust afvragen wie je bent en waar je voor staat. Aan de andere kant is het desastreus - volstreekte ik-gerichtheid ondergraaft elke Verbindlichkeit. Toch moeten we juist daaraan werken - aan Verbindlichkeit. Ik durf te beweren dat dit de opgave is van deze tijd. Odin is een bedrijf dat daaraan werkt. Elke dag. Unieke bijkomstigheid is dat een deel van de oprichters en medewerkers in de voormalige schoolgebouwen van landgoed Warmonderhof in Kerk-Avezaath samenwoont.

Ik denk trouwens dat Odin een van de weinige handelsbedrijven in Nederland is die vanaf de oprichting in 1983 consequent met dezelfde biologisch-dynamische bedrijven afspraken maakt zonder die in contractvorm te gieten. En dan heb ik het over handelsbedrijven - niet over coöperaties. Wij maken mondelinge afspraken over teelt, hoeveelheid, producten en kwaliteit en die afspraken bevestigen we schriftelijk. Voor mij, voor ons, is zo'n afspraak een inspanningsverplichting en dat geldt ook omgekeerd. De boeren leveren producten en wij nemen die af. Intussen garanderen wij de consument productkwaliteit: iedere week een tas vol biologische en biologisch-dynamisch geteelde groenten en fruit. Wij vormen de navelstreng tussen boer en consument. Het is, zij het in alle bescheidenheid, een begin van een associatieve samenwerking.

In de associatieve economie gaat het om het ronde-tafelprincipe. Het begint met de vrije ontmoeting van alle in het economisch leven betrokkenen. Zij schuiven aan bij de ronde tafel waar een zuivere waarneming plaats heeft van behoeften. Aansluitend maken zij afspraken over kwaliteit, hoeveelheid en prijs en vervolgens wordt er kapitaal en materiaal beschikbaar gesteld om datgene te produceren wat is afgesproken. Zo kan een zinvolle samenhang en oprechte interesse voor de ander groeien.

Maar kijk om je heen. Ook in de biologisch-dynamische landbouw lijkt het of het de laatste vijf tot tien jaar steeds moeilijker is geworden om de afzet gegarandeerd te weten. De Verbindlichkeit die als vanzelfsprekend jaar in, jaar uit met boeren, winkeliers en consumenten was opgebouwd, dreigt te verdwijnen. Het lijkt in niets meer op een zinvolle samenhang. De markt van biologische producten begint steeds meer te lijken op die van gewone producten. Multinationals nemen bedrijfjes in natuurvoeding over. Je kunt nu tendensen waarnemen die de tegenpool van de associatie te zien geven. Van een ronde tafel, waar betrokkenen elkaar ontmoeten en gelijkwaardig zijn, is geen sprake. Uit angst voor afhankelijkheid en om de keten te kunnen domineren worden partners overgenomen. Een steeds verdergaande concentratie is het gevolg, inclusief overnames en fusies.

Het grootwinkelbedrijf domineert het transactiemoment met de consument; er worden geen reële behoeften waargenomen, maar er worden behoeften gecreëerd; er worden geen afspraken gemaakt tussen producent en consument, maar illusies geschapen en met veel geld wordt de consument verleid en gemanipuleerd. Daaruit vloeit voort dat er niet wordt geproduceerd wat de consument vraagt, maar dat er wordt geproduceerd ten behoeve van een zo hoog mogelijk rendement. Anders gezegd: er is geïnvesteerd in een machine en die machine moet draaien, los van de vraag of iemand het product dat eruit rolt, nodig heeft. Waar is de zinvolle samenhang?'

Biologisch? Of biologisch-dynamisch?

Het beeld van de gehaaste consument, naarstig op zoek naar boodschappen die snel en vooral goedkoop zijn te scoren - klopt dat wel? Is er ook niet een consument die, even haastig weliswaar, op zoek is naar verantwoorde productieprocessen en naar kwaliteit? Koos Bakker meent van wel. Sterker nog, het zou hem niets verbazen als er in iedere consument bewust of onbewust het verlangen sluimert deel uit te maken van een associatie.

'Het is een oergevoel dat misschien iedereen wel kent. Je wilt je gebed weten in een structuur die je mede kunt bepalen, die je kunt sturen en waarop je kunt vertrouwen. Grootwinkelbedrijven spelen daar handig op in. De drang van supermarkten om steeds meer biologische producten te verkopen, wordt ingegeven door opportunisme en is niet van harte. Een ronde-tafelgedachte met gezamenlijke afspraken over prijs en kwaliteit ligt daar niet aan ten grondslag.

Toch kan ik me voorstellen dat mensen denken dat je beter biologische producten van de supermarkt kunt betrekken dan producten van onduidelijke herkomst.

Ik moet tegenwoordig steeds vaker denken aan een lezing van Bernard Lievegoed. Een jaar of vijftien geleden sprak hij in Driebergen voor een groep Europese biologische en biologisch-dynamische handelaren en daarbij maakte hij diepe indruk op mij. Het ging om het verschil tussen biologisch en biologisch-dynamisch en onze opgave als antroposofische handelaren daarin. Lievegoed hoefde geen moment na te denken. "De biologische teelt verschilt in wezen niet van gewone teelt", zei hij resoluut. "Er ontbreken alleen maar bepaalde stoffen." Toen hij dat had gezegd, was ik even in verwarring. Biologisch telen is toch een goed begin? Later pas begreep ik de logica. Biologische productie is niet anders dan de teelt van gewone producten; er is maar één verschil: technologisch denkend kun je zeggen dat er tijdens de groei geen stoffen zijn gebruikt die wetenschappelijk aantoonbaar schadelijk zijn. Uiteindelijk blijft dat echter een puur materialistische visie op voeding. Maar die houding kun je ook verdiepen. Dan denk je niet meer in materialistische termen, maar in levenskrachten en dan kies je als boer bijvoorbeeld voor het gebruik van preparaten. Het biologisch-dynamische landbouwbedrijf neemt concreet, maar ook in spirituele zin, zowel mens, plant als dier als maatstaf.

Biologisch-dynamische landbouw en preparaten

Voor kwaliteitsverbetering van mest of compost gebruikt een biologisch-dynamische boer acht verschillende preparaten. Dat is niet het bd-antwoord op de gebruikelijke wens om te bemesten - het gaat om een toegevoegde waarde die geestelijk of spiritueel van aard is. De acht verschillende preparaten (koemest, kiezel, duizendblad, kamille, brandnetel, eikenschors, paardebloem en valeriaan) zijn beschreven, genummerd en behandeld in de landbouwcursus die Steiner in 1924 gaf.

Biologisch produceren kan het scharnierpunt zijn op weg naar een biologisch-dynamische productie. Ik zie dat regelmatig bij biologische bedrijven. Ik ontmoet daar mensen die zich steeds vaker afvragen wat ze nu eigenlijk meer doen dan het leveren van producten waarin technisch gesproken geen schadelijke stoffen aanwezig zijn. Ze willen werkelijk in die levenskrachten en in die levensprocessen staan. De volgende stap is het biologisch-dynamische bedrijf. Ik heb dus gemengde gevoelens over de trend in supermarkten om biologische producten te verkopen. Ik denk dat veel ecoboeren er eenvoudig niet de ruimte krijgen om zich in biologisch-dynamische richting te ontwikkelen. En Demeter op de schappen bij deze firma's? Wat betekent biologisch-dynamische voeding als je niet beseft dat je een schakel bent in de keten en als je niet als uitgangspunt kiest voor de ronde tafel...?

Ook voor het grootwinkelbedrijf is de consument de belangrijkste gesprekspartner. Voor

georganiseerde consumenten buigt zelfs zo'n multinational het hoofd. Althans, zo lijkt het. Onder het mom van "De klant is koning en wij doen wat de koning zegt", sussen ze de klant in slaap. "Kom maar binnen, wij zorgen goed voor u. Bij ons koopt u veel biologische producten en vlees van BSE-loze koeien, salmonellavrije kippen en varkenspestvrije varkens en dat is allemaal gezond en veilig." Anders gezegd: uiteindelijk houden organisaties als Albert Heijn de regie stevig in handen en nemen ze voor veel mensen de noodzaak weg om actief na te denken en iets te organiseren. De consument denkt dat hij met het kopen van dat biologische product uit de supermarkt zijn aandeel heeft geleverd. En dat is dus niet zo. De consument heeft alleen de verantwoordelijkheid uit handen gegeven.

Daar komt nog iets bij. In feite sanctioneert de hele samenleving - ook wij - de handelswijze van voedingsmultinationals. Want alleen al door onze pensioenen zijn we met zijn allen aandeelhouder en we vinden het geweldig als er miljarden winst worden gemaakt. We houden dat systeem met elkaar in stand.

Ik ben bang dat deze ontwikkeling doorzet en dat wij in Europa afstevenen op technische ecokwaliteit - voedsel dat vrij is van schimmels en schadelijke stoffen, maar dat de natuurlijke samenhang der dingen en de levenskracht mist. Achter elke boer en producent staat dan een leger controleurs en laboranten.

Praten? Het is jammer, maar ik heb gemerkt dat het geen zin heeft erover te debatteren. Je kunt prachtige ideeën hebben, eindeloos praten en mensen overtuigen, maar uiteindelijk komt het erop aan dat je de ideeën zelf in praktijk moet brengen. Niet praten, maar doen. Dat is ook het uitgangspunt van Odin: door dat abonnement te nemen, kies je en doe je mee. Mijn ideaal bestaat uit een samenleving vol van dit soort gemeenschappen die ook de financiering van de productieketens in eigen hand nemen.'

Het probleem van de boer

'In Nederland zijn er intussen ongeveer tachtig biologisch-dynamische boeren die met Odin samenwerken. In het buitenland zijn er ook enkele tientallen. Een van onze belangrijkste producenten, Salamita, zit op Sicilië, maar we hebben ook leveranciers in Frankrijk en België.

We maken altijd rechtstreeks afspraken met de boeren zelf. De meesten werken al van meet af aan op de biologisch-dynamische manier, maar er zijn er ook die biologisch produceren. Ik heb intussen al een paar keer meegemaakt dat biologische boeren zijn omgeschakeld naar de bd-methode. Daarin zie ik ook de grote kans, de grote uitdaging. Een ecoboer die er niet meer genoeg aan heeft domweg richtlijnen te volgen, maar die wil begrijpen wat hij doet.

Ik zou willen dat er een klimaat ontstond waarin deze mensen nog meer worden geënthousiasmeerd. Ik zie dat niet als een specifieke opgave van Odin. Juist niet. Hier ligt een taak en een kans voor de antroposofische vereniging en de bd-vereniging. Er gebeurt al wel iets in die richting. Ecoboeren kunnen bijvoorbeeld cursussen volgen in het biologisch-dynamisch boeren. Maar om echt kans van slagen te hebben, moeten ze daarnaast ook economische en financiële ruimte krijgen, anders worden ze gedwongen alleen maar te denken in termen van kosten en opbrengsten. Daarin zie ik onze hoofdogave. Het groente-abonnement van Odin is daarom ook zo'n opwekkend verhaal. Vorig jaar was zeventig procent van de inhoud van de tas afkomstig van biologisch-dynamische bedrijven; de rest was biologisch. Ons streven is steeds bd-kwaliteit te leveren. De producent is blij met zijn gegarandeerde afzet, de consument is blij met de kwaliteit en de winkelier is blij omdat die consument in ieder geval eenmaal per week langskomt om die tas op te halen. Als die winkelier en die consument nog niet wezenlijk zijn geïnteresseerd in het achterliggende verhaal over levenskrachten, valt daar voorlopig weinig aan te doen. Maar dat verhaal over de boer begrijpt iedereen. De economische samenhang is nu eenmaal voor velen gemakkelijker te doorzien. En Odin geeft als intermediair dat verhaal door zonder te manipuleren en te domineren.

Stel dat we ons groentepakket uitsluitend zouden aanprijzen met de woorden: "U wilt biologisch-dynamische groentetips? Neem dan een Odin-abonnement!" Ik denk dat veel

mensen er dan niet voor zouden kiezen. Odin vertelt het anders. Wij zeggen: "U wilt elke week een tas met kwaliteitsgroenten met lekkere recepten en een nieuwsbrief, u wilt de herkomst van de producten weten, u wilt dat er duidelijke afspraken worden gemaakt en u wilt dat er geen geld aan strijkstokken blijft hangen. Odin kiest voor vakkundige boeren die vanuit hun inzicht en vakmanschap hebben gekozen voor biologisch-dynamische teelt en daarom krijgt u precies wat ú wilt."

Eenmaal per jaar nodigen we de abonnees uit om op de bedrijven te kijken. Als ze de boeren met enthousiasme horen vertellen over samenhang en levenskrachten, is dat overtuigend. Veel overtuigender dan welk verkooppraatje dan ook. En zo borrelen vanuit daadkracht, beleving en ervaring vanzelf de vragen op over achtergronden en visie.'

Staan aan het rimpelende water, uitkijkend over de Eilandspolder met een bruine kiekendief zeilend over een akkertje, zegt hij peinzend: 'Er is een vreemd fenomeen. In de jaren vijftig, zestig en zeventig ontdekten talloze jongeren uit deze omgeving, zonder dat er een aanwijsbare oorzaak voor leek te zijn, de antroposofie. Ik heb weleens geopperd een objectief onderzoek uit voeren naar het aantal jongeren in Noord-Holland, vooral West-Friesland, en pakweg Limburg die dertig jaar geleden Rudolf Steiner ontdekten. Misschien laat het zich verklaren door het genetische klimaat - dat dorpse leven en die beschouwelijke kant van de West-Fries. De mensen hier hebben een nuchtere, droge humor en ze kunnen goed observeren - ook zichzelf. Een soort nuchter mededogen gecombineerd met de gemeenschapszin van het katholicisme.

Neem de ramp in Volendam. Ik denk dat een soortgelijk drama in pakweg Venray totaal anders zou zijn opgepakt. Het is heel typerend voor Volendam, voor deze hele streek, hoe er met zo'n gebeurtenis wordt omgegaan. Het getuigt van een gemeenschapszin die ik herken als West-Fries. Met een schok is een heel dorp wakker geschud voor de realiteit. Men ziet de noodzaak van menselijkheid, van verbondenheid, het spirituele.

Een andere karaktertrek is het accepteren van een ander zonder veel te vragen. Als mijn vrouw en ik vroeger voor de een of andere familiebijeenkomst naar mijn ouders gingen, namen wij ons eigen zuurdesembrood mee. Niemand die daar iets van zei. Niemand vroeg naar het waarom. We leefden al jaren vegetarisch toen mijn dochter bij oma leverworst leerde kennen. Ze at meteen drie boterhammen achter elkaar, want zoiets had ze nog nooit geproefd. Dat fanatisme van ons is daardoor wel gesleten.

In plaats van de katholieke kerk zijn we nu lid van De Christengemeenschap. Mijn moeder was erbij toen de kinderen de jeugdwijding kregen, maar mijn vader niet. Mijn vader is veel te vroeg gestorven. Hij is er tussenuit gepept kort na het moment dat onze oudste zoon in De Christengemeenschap werd gedoopt. Dat vind ik nog het meest spijtig. Het is jammer dat we nooit hebben kunnen praten over de dingen die hij heeft meegemaakt in de oorlog, maar het voelt als een gemis dat we niet samen hebben gesproken over de antroposofie. Hij was zo filosofisch. Ik heb altijd de indruk gehad dat hij de antroposofie had willen leren kennen. Als hij nu nog had geleefd, had hij beslist in hoge mate gevoel gehad voor wat wij doen. Nu ziet hij het van de andere kant.'

Artikel uit: **Motief, maandblad voor antroposofie** - nr. 40, april 2001

© Antroposofische Vereniging in Nederland

www.antroposofie.nl